

Aktuální stav zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v ČR : výsledky průzkumu

V prosinci roku 2006 Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací provedla analýzu konkrétního stavu v oblasti zpřístupňování VŠKP na vysokých školách. Šetření proběhlo formou dotazníku rozeslaného prostřednictvím elektronické konference Knihovna. Obecně bylo cílem především zjistit, jaké změny nastaly na jednotlivých školách v souvislosti s novelou vysokoškolského zákona a jaké jsou trendy v oblasti zpřístupňování VŠKP.

Sešlo se celkem 26 odpovědí, z toho 17 na úrovni veřejných univerzit, dále odpověděla jedna státní škola a 8 odpovědí bylo získáno na úrovni fakultních knihoven tří univerzit. Zadané otázky lze významově rozdělit do 7 okruhů:

- 1) kdo má na starosti zajištění a na jaké úrovni probíhá koordinace řešení úkolu zpřístupňování,
- 2) jak škola reagovala na novelu a jaký je stav souvisejících vnitřních předpisů,
- 3) jaká se používají popisná metadata,
- 4) jaký způsobem jsou zpřístupňovány informace o VŠKP,
- 5) zda a od kdy je stanovena povinnost odevzdávat VŠKP také v elektronické verzi,
- 6) zda a jakým způsobem jsou zpřístupňovány plné verze prací (textové i netextové práce)
- 7) zda a jaké se používají SW a jaké jsou plány v tomto směru.

Dále uvedené sumarizace a interpretace jsou převážně vztahovány k celkovému počtu 17 veřejných VŠ¹. Tzn., že pokud z některých škol byly získány odpovědi pouze z některých fakultních knihoven (UJEP, SU), nejsou tyto započteny. Výjimku tvoří v některých případech Univerzita Karlova, z níž byly získány odpovědi pouze ze 4 fakult, avšak některé trendy – zejména pro oblast koncepce a SW řešení – jsou Komisi známy na úrovni celé univerzity. Na tyto případy je vždy v textu upozorněno.

1): Koordinaci evidence a zpřístupňování provádí 17 (z 19) škol centralizovaně, tj. na úrovni celé univerzity. Útvarem, který se aktivně podílí nebo je přímo stanoven jako zodpovědný za řešení problematiky zpřístupňování VŠKP i v el. podobě je obvykle knihovna, většinou ve spolupráci s oddělením zodpovědným za rozvoj a provoz informačních technologií. Dále se na řešení podílejí také studijní oddělení (min. 3x). Pouze jedna fakultní knihovna uvedla, že proces není vůbec koordinován a není zde pověřen.

2): Otázky týkající se reakcí na novelu se týkaly změn předpisů, změn workflow, povinnosti odevzdávat elektronické verze, změn ve zpřístupnění informací o VŠKP, způsobů zpřístupnění plných verzí, používání licenčních smluv. Většina knihoven deklarovala, že na novelu se na škole reagovalo a že potřebné předpisy byly přizpůsobeny resp. nově vypracovány. Užívání licenční smlouvy ustanovily jen 4 školy, 1 její zavedení předpokládá. Přehled provedených změn znázorňují tabulky.

Přehled obecných změn předpisů pro novele VŠ zákona (počet škol):

ano (včetně UK a PA)	14
původní stav	1
Částečně	3
připravuje se	1
respondentů	19

¹ Seznam respondentů na úrovni univerzit (abecedně) : Akademie múzických umění v Praze, České vysoké učení technické v Praze, Česká zemědělská univerzita, Jihočeská univerzita, Masarykova univerzita, Mendelova lesnická a zemědělská univerzita, Ostravská univerzita, Policejní akademie, Technická univerzita v Liberci, Univerzita Hradec Králové, Univerzita Palackého v Olomouci, Univerzita Pardubice, Univerzita T. Bati ve Zlíně, Vysoká škola báňská.-Technická univerzita Ostrava, Vysoká škola ekonomická v Praze, Vysoké učení technické v Brně, Vysoká škola chemicko-technologická, Západočeská univerzita.

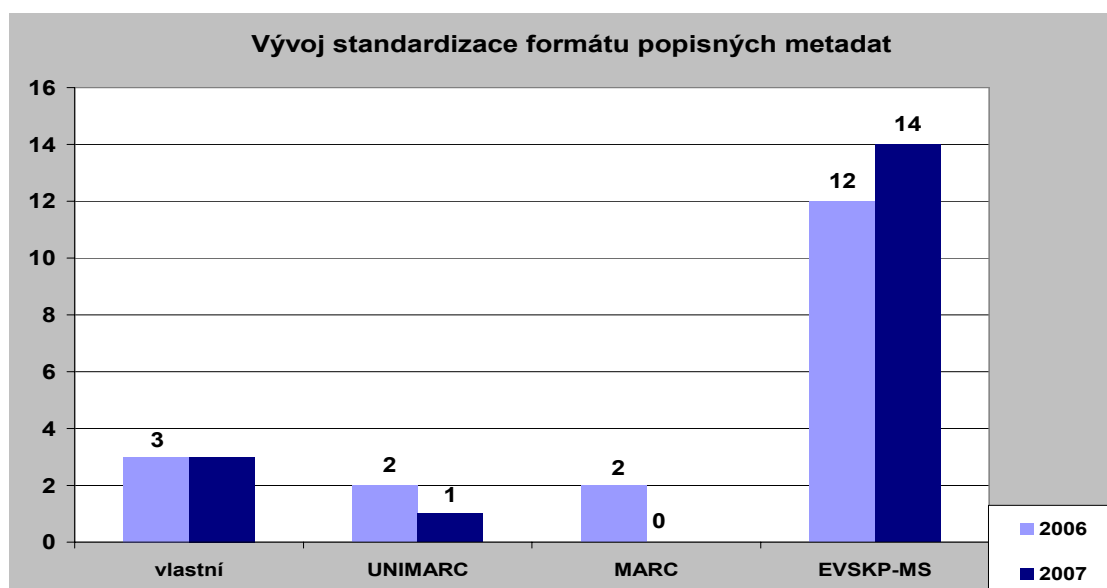
Přehled konkrétních změn provedených v předpisech po novele:

	ano	původní stav	příprava	ne
Workflow	8	2	1	7
odevzdávání el. Verzí	9	3	2	4
zpřístupňování údajů	12	3	1	2
zpřístupňování plných verzí	9	2	2	5

V předpisech je po novele zakotveno:

	ano	příprava	ne
workflow	10	2	6
formální úprava	8	3	7
technické parametry	12	3	3
archivace el. verze	7	3	8
trvalé zpřístupnění	14	2	2

3) Otázka na používaný popisný metadatový formát: 12 škol již koncem roku 2006 deklarovalo používání MS-EVSKP² (tj. standard vypracovaný Komisí eVŠKP) a další dvě školy plánují jeho zavedení během roku 2007. To je velmi výrazná a potěšující převaha nad ostatními: vlastní formát nadále tedy budou užívat pouze 3 školy, UNIMARC 1 škola, MARC jedné školy bude zaměněn za MS. Vývoj užívání standardů znázorňuje graf:

4) Všichni respondenti zpřístupňují bibliografické záznamy o VŠKP, nikoliv však rovnocenným způsobem: 11 škol zajišťuje přístup k nim prostřednictvím elektronického katalogu knihovny, 12 prostřednictvím samostatné databáze, která je s knihovním katalogem propojena pouze

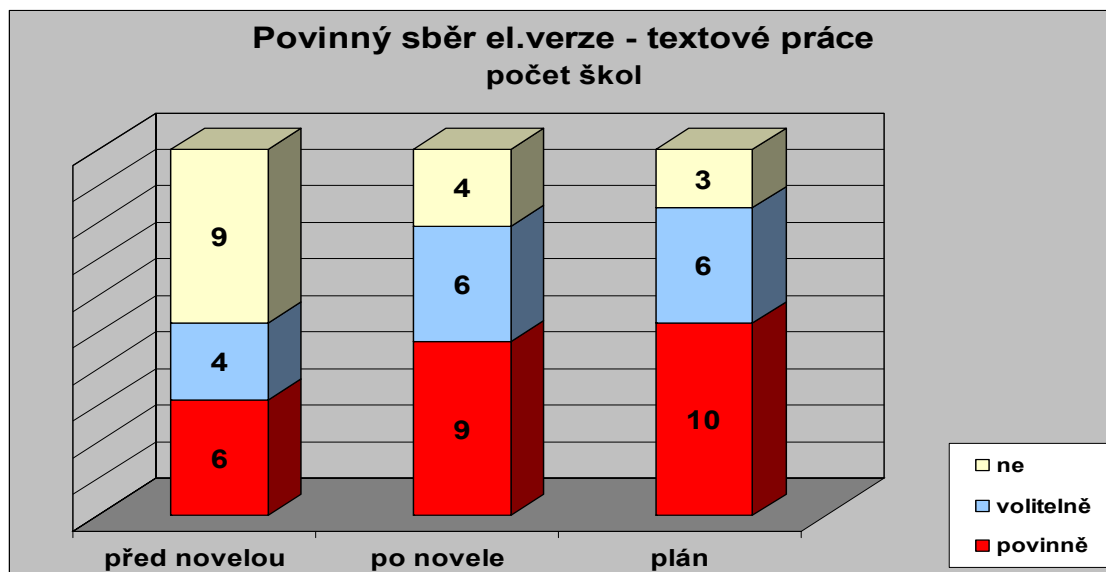
² MS-EVSKP definuje celkem 22 prvků pro popis eVŠKP v elektronické formě. Jedná se o rozšířenou aktuální verzi standardu Dublin Core. Detailní popisy prvků českého MS však zcela přehlíží k praxi popisu VŠKP v ČR. Součástí MS je také řešení syntaxe zápisu a reprezentace metadat. Pro reprezentaci sady metadatových prvků eVŠKP lze použít několik různých syntaxí zápisu, které jsou uvedeny jako doporučení, příp. návrh doporučení Dublin Core Metadata Initiative. Jedná se o syntaxe: RDF/XML, XML, HTML/XHTML.

ve třech případech (na jedné se ještě toto propojení plánuje). Některé školy a fakulty však uvedly dosud pouze formu seznamu.

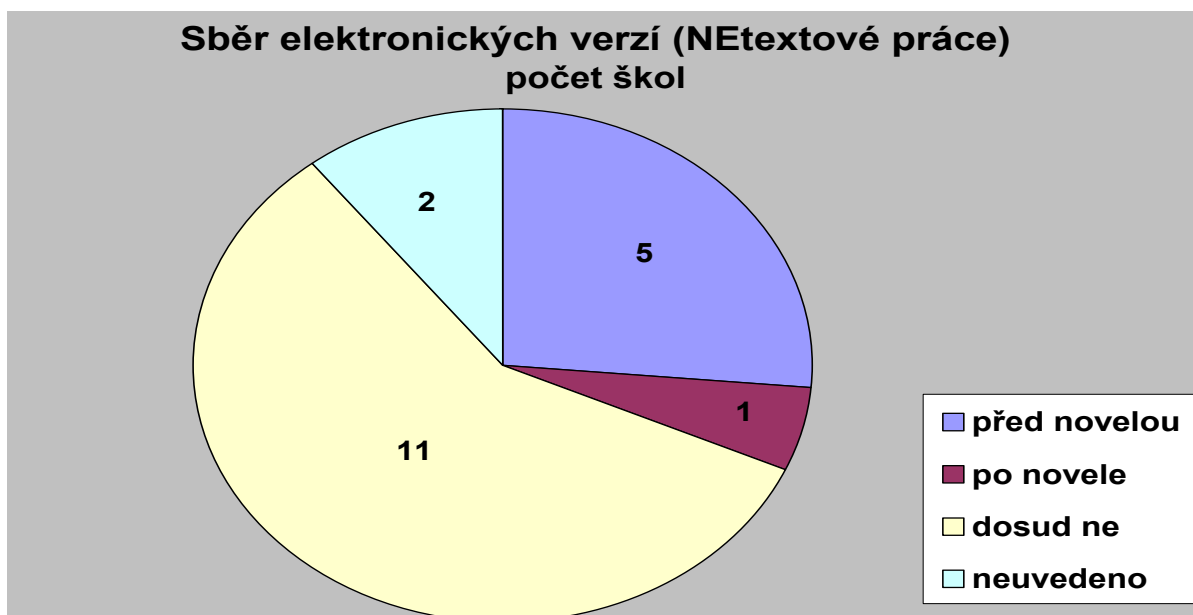
Přehled zpřístupňování bibliografických záznamů o VŠKP:

		výběrově	plánuje
katalog knihovny	11	1	1
pouze katalog	5		
vůbec ne katalog	5		
zvláštní databáze	12		
jen zvláštní databáze	5		
propojeno	3		
plán propojení	1		
jinak = seznam	1		
vůbec NE	0		

5) Na otázku povinného odevzdávání elektronických verzí byly získány následující odpovědi: 10 škol sbíralo elektronické verze textových prací již před platností novely VŠZ – z toho 6 povinně a 4 výběrově či volitelně. Po novele zahájilo sběr dalších 5 škol – 2 z nich povinně, na rok 2007 plánuje sběr ještě 1 škola. Pouze zbývající 3 školy se sběrem elektronických verzí zřejmě dosud vůbec nepočítají. Graf znázorňuje vývoj povinného sběru elektronických verzí prací:

Pokud jde o netextové typy prací, je situace mnohem horší: povinně jsou odevzdávány jen na 4 školách (před novelou to byly 2 školy), volitelně ještě na jedné škole. Ostatních 11 resp. 13 škol (dvě neuvedly) se sběrem těchto typů prací v elektronické verzi zřejmě v dohledné době nepočítá vůbec. V tomto případě jde o poměrně složitou a dosud málo propracovanou oblast z hlediska šíře forem, metodiky popisu, datových formátů atd. atd. Standardizace byť jen základních náležitostí v této oblasti bude ještě složitějším oříškem, než je tomu u textových typů prací.

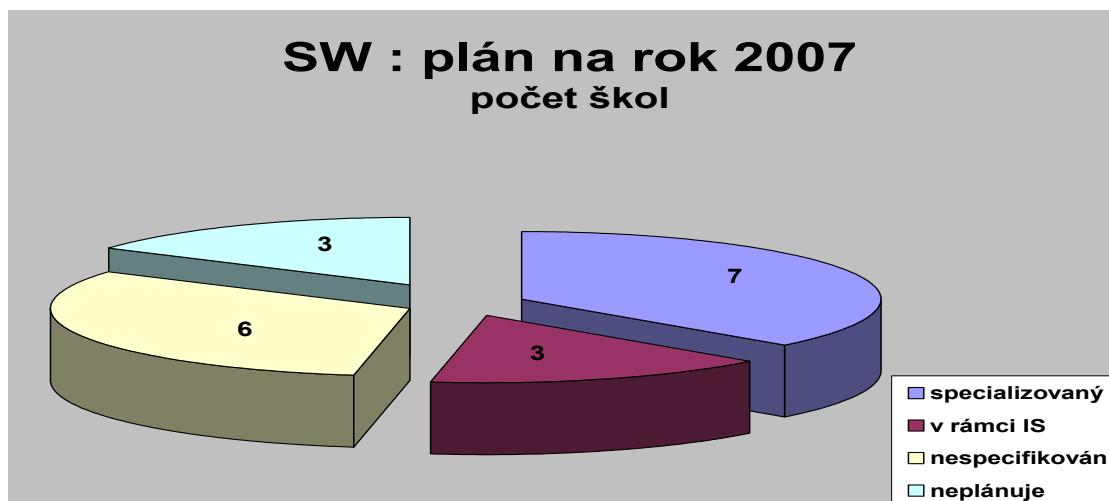
6) Zjišťování přístupnosti plných verzí prací bylo členěno na zpřístupnění textových i netextových typů a to z nosičů, v intranetu a v internetu. Pokud jde o plné texty, lze počítat s tím, že během roku 2007 je bude v internetu zpřístupňovat 7 škol, 12 pouze v rámci sítě své školy a dalších pět umožní jejich studium jen z nosičů.

U netextových prací uvedly plné zpřístupňování jen 4 školy a to i v rámci internetu. Dvě z nich zpřístupňovaly již před novelou, dvě od r. 2006., ještě jedna škola toto plánuje, ale termín nebyl uveden.

7) Poslední otázky byly zaměřeny na používané či plánované řešení v rovině software. Lze konstatovat, že v současnosti existují tři obecné typy a stádia řešení: a) systém pro VŠKP zcela vyrůstá z informačního resp. studijního systému školy, b) systémy spolupracují, tj. jsou přebírána data z IS školy, c) proprietární řešení (např. webový formulář) pro sběr popisných údajů, které se dále budou konvertovat podle požadovaných výstupů. Dále vyšlo najevo, že pro lokální řešení byl pouze

na dvou školách zvolen komerční SW, na jedné se jedná o OpenSource, na čtyřech školách jde o SW vytvořený „na míru“, dvě školy řeší problematiku přímo v rámci svého IS. V roce 2007 by podle odpovědí mělo 7 škol používat konkrétní specializovaný SW, dalších 6 škol pořízení nějakého speciálního SW plánuje, ale zatím jej nemá ujasněn. O obecnějších trendech ve smyslu preferencí některých typů SW zde tedy zatím nelze hovořit. Graf znázorňuje „rozložení“ SW:

Závěry

Výsledky průzkumu zatím potvrzují diferenciaci přístupů i řešení. Nejobecněji se potvrdily dvě již výše konstatované tendence. Na jedné straně jsou školy, kde vše relativně „hladce běží“: škola vykazuje výraznější aktivity³, systém prošel během roku 2006 aktualizací a úpravami nebo byl úplně nově implementován, škola navazuje na Soubor doporučení vypracovaný Komisí eVŠKP, je zde patrná ochota zpřístupňovat práce v intranetu a v řadě případů i mimo školu. Na druhé straně jsou ovšem školy, které začaly budovat celý systém teprve na základě novely na zelené louce. Na některých z nich se zdá být je postoj ke zveřejňování resp. zpřístupňování prací - a to zřejmě z řady důvodů - velmi zdrženlivý.

Je patrné, že nadále pokračuje proces tvorby lokálních systémů i jejich inovací. V současné době lze konstatovat jejich existenci a fungování na polovině českých veřejných vysokých škol. Dále lze konstatovat, že převažuje ochota se shodnout na popisných metadatech, že většina odpovídajících škol má v plánu zpřístupňovat nejen bibliografické záznamy, ale také plné verze a to alespoň textových prací. Vzhledem k tomu, že však sběr elektronických verzí není zatím všude nařízen jako povinnost, je otázka, zda lze skutečně ve výsledku počítat s komplexním a systematickým pokrytím, které je žádoucí pro uvažovaný model národního registru s odkazy do lokálních repozitářů⁴. Pokud na něj chceme v Čechách dosáhnout, budeme zřejmě potřebovat masivnější podporu ze strany managementu vysokých škol a ochoty jak studentů, tak ale také pedagogů i škol „jít s kůží na trh“.

Z pokladů zpracovaly Iva Horová, Jarmila Krkošková

V Praze, 14. 3. 2007

³ Např. je aktivně zastoupena v Komisi, připojila se k řešitelskému týmu projektu národní registr.

⁴ Základní charakteristiku projektu deseti vysokých škol „Příprava národního registru VŠKP“ viz na stánkách Komise.